

Research Paper

Explaining the Patterns of the Formation of a Creative City with an Emphasis on the Role of Public Spaces

Mohamadreza Ghorbaniane Tabrizi ¹, Mohamadreza Pourmohamadi* ², Karim Hoseinzade Dalir ³

This paper is an open access and licenced under the CC BY NC licence.

DOI: 10.22034/GP.2023.10841

Reference to this article: Ghorbaniane Tabrizi, M; pourmohamadi, M; & Hoseinzade dalir, K. (2023). Explaining the patterns of the formation of a creative city with an emphasis on the role of public spaces. *Geography and Planning*, 27(84), 111-120.

Keywords

Creative City¹; Urban
Public Space²; Creative
Common Space³; Human
Rights⁴; Quality Models

Received: 2018/05/29

Accepted: 2018/08/28

Available: 2023/09/16

ABSTRACT

In modern approaches to city, township, as a strategic method in the field of thinking, planning and implementation of urban plans has been raised. This approach to the creative entry of citizens into different areas of encounter with city-related issues in order to realize the components of thinking of the right to the city (urban governance, social inclusion, cultural diversity in the city and social freedoms and rights Access to urban services for all residents of the city. There is a strong link between space and creativity. Creative people need space for life, work, inspiration, and display of their work. By creating stable and reliable spaces for artists, creative people and creative people. Do not have to move and migrate, which can be a threat to the survival of creativity and innovation. Therefore, provision of stable spaces for these people is essential. In this regard, public spaces can play a very important role. Additionally, by acknowledging this diversity and difference in the quality and design of public spaces, the purpose of this article is to explain the patterns of city formation and provide a model for assessing the creativity of the public spaces of the city. The present paper is fundamental-theoretical research that studies various patterns using library studies and text readings, and evaluates models for assessing the quality and integrity of urban public spaces, and then presents a new model. First research output, expression the patterns of the formation of the city are creative and a new model is proposed to explore the creativity of the city's public spaces (second output), which consists of eight criteria (governance, religious beliefs, intellectual thinking, physical component, perceptual, visual, functional performance). Given the above criteria, creativity of public spaces depends on the conditions prevailing in different societies The set is evaluated.

* Corresponding Author: Mohamadreza Pourmohamadi

E-mail: pourmohamadi@tabrizu.ac.ir

1. Ph.D. Student of Geography and Urban Planning, Islamic Azad University, Marand, Iran.

2. Professor of All Faculty of Planning and Environmental Sciences, Department of Geography and Urban Planning, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

3. Professor of Geography and Urban Planning, Unit of Science, Islamic Azad University, Marand, Iran.

مقاله پژوهشی

تبیین الگوهای شکل‌گیری شهر خلاق با تاکید بر نقش فضاهای عمومی

محمدرضا قربانیان تبریزی^۱، محمدرضا پورمحمدی^{۲*}، کریم حسین‌زاده دلیر^۳

این مقاله به صورت دسترسی باز و با لایسنس CC BY NC کرییتیو کامنز قابل استفاده است.

ارجاع به این مقاله: قربانیان، محمدرضا؛ پورمحمدی، محمدرضا؛ حسین‌زاده دلیر، کریم (۱۴۰۲). تبیین الگوهای شکل‌گیری شهر خلاق با تاکید بر نقش فضاهای عمومی. *نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی*. ۲۷ (۸۴)، ۱۱۱-۱۲۰.

DOI: 10.22034/GP.2023.10841

چکیده

در رویکردهای نوین به شهر، شهرخلاق، به‌عنوان یک روش راهبردی در عرصه تفکر برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های شهری مطرح شده است. این رویکرد به چگونگی ورود خلاقانه شهروندان به عرصه‌های مختلف مواجهه با مسائل مرتبط با شهر می‌پردازد و در جهت تحقق مولفه‌های اندیشه حق به شهر (حکمرانی شهری، شمول اجتماعی، تنوع فرهنگی در شهر و آزادی‌های اجتماعی و حق دسترسی به خدمات شهری برای تمامی ساکنان شهر) گام برمی‌دارد. ارتباطی قوی بین فضا و خلاقیت وجود دارد. افراد خلاق نیاز به فضایی برای زندگی، کار، الهام‌بخشی و نمایش کارهای خود دارند. با ایجاد فضاهای باثبات و مطمئن برای هنرمندان، افراد و کسب‌وکارهای خلاق مجبور به جابجایی و مهاجرت نمی‌شوند که خود می‌تواند تهدیدی برای بقاء خلاقیت و نوآوری باشد. بنابراین فراهم کردن فضاهای با ثبات و اطمینان بخش برای این افراد ضروری است. در این میان فضاهای عمومی می‌توانند نقش بسیار مهمی را برعهده داشته باشند. در کنار این، با اذعان به این چندگانگی و تفاوت در بررسی کیفیت و خلاقیت فضاهای عمومی، هدف این مقاله تبیین الگوهای شکل‌گیری شهرخلاق و ارائه مدلی برای بررسی خلاقیت فضاهای عمومی شهر می‌باشد. مقاله حاضر از نوع تحقیق بنیادی-نظری است که با استفاده از روش مطالعات کتابخانه‌ای و خوانش متن، و ارزیابی مدل‌های مربوط به ارزیابی کیفیت و خلاقیت فضاهای عمومی شهری، الگوهای مختلف را بررسی کرده و سپس به ارائه الگویی جدید رسیده است. خروجی اول تحقیق، بیان الگوهای شکل‌گیری شهر خلاق است و مدلی جدید برای بررسی خلاقیت فضاهای عمومی شهر پیشنهاد شده است (خروجی دوم)، این مدل از هشت معیار (حکومتی، اعتقادی-مذهبی، تفکر خلاق استفاده‌کنندگان، مولفه کالبدی، ادراکی، بصری، عملکردی و زمانی) تشکیل یافته است. با توجه به معیارهای فوق خلاقیت فضاهای عمومی بسته به شرایطی که در جوامع مختلف حاکم است ارزیابی می‌گردد.

کلیدواژه‌ها

شهر خلاق، فضای عمومی شهری، فضای عمومی خلاق، حق به شهرو مدلهای کیفیتی

دریافت شده: ۱۳۹۷/۰۳/۰۸

پذیرفته شده: ۱۳۹۷/۰۶/۰۶

منتشر شده: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵

* نویسنده مسئول: محمدرضا پورمحمدی

رایانامه: pourmohamadi@tabrizu.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.

۲. استاد دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۳. استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.

مقدمه

برای اولین بار در تاریخ، جمعیت جهان در سال ۲۰۰۸ به نقطه‌ای رسید که بیش از نیمی از آن (حدود ۳.۳ میلیارد نفر) در نقاط شهری زندگی می‌کردند و پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۳۰ این رقم به حدود ۵ میلیارد نفر خواهد رسید. این امر در حالی است که رشد جمعیت شهری در آفریقا و آسیا بین سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۳۰ دو برابر خواهد شد (براون و کریستن سن، ۲۰۰۹: ۱۳). در ایران، نیز میزان شهرنشینی طی هشت دوره سرشماری به شدت افزایش یافته (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). این افزایش جمعیت شهری (زندگی شهرنشینی) هر چند توانسته پتانسیل اقتصادی شهرها را برجسته نماید، اما در کنار مزایای خود هزینه‌های انسانی و محیطی بی‌شماری را به شهرها تحمیل کرده است. بخش قابل توجهی از ساکنان جدید شهرها را فقرای شهری شکل داده‌اند که در شرایط نامناسب، آلوده و مخاطره‌آمیز زندگی می‌کنند. معضلی به نام اسکان غیررسمی رو به افزایش است و ساکنان شهرها در ابعاد متفاوت از تعارضات اجتماعی رنج می‌برند و حقوق شهرنشینی شهروندان در، بسیاری از موارد نادیده گرفته می‌شود (یونسکو و یو. ان-هیبیتات، ۲۰۰۶: ۴۹). در ایران نیز به شکلی مشابه، نابرابری‌های موجود در عرصه عمومی شهر چون فقر و طرد اجتماعی، تبعیض جنسیتی، خشونت و انسداد اجتماعی و ... به سرحد مسائل شهری رسیده‌اند (هبری و شارعپور، ۱۳۹۳ و معیدفر، ۱۳۹۰). از این رو ایجاد یک چارچوب قانونی و سیاسی به منظور شکوفایی برابری و عدالت اجتماعی، چالش اصلی پیشروی سیاست‌گذاران شهری در ایران محسوب می‌شود که در حقیقت بخش بزرگی از آن در فضاهای عمومی شهر تجربه می‌شود (Lopez and Camanho, 2012: 2).

اغلب کیفیت فضاهای عمومی نشان‌دهنده کیفیت کلی زندگی شهری است، برای همین در ادبیات طراحی شهری و برنامه‌ریزی شهری به اهمیت فضاهای عمومی تأکید دارند

(Carmona et al. 2003; Carr et al. 1992; Madanipour 1999; Sorkin 1992; Worpole and Knox 2007). بی‌تردید محیط شهری موفق محیطی است که استعدادها را پرورش داده و جذب می‌کند؛ شهری که مولد تحقیق و پژوهش بوده و قادر است بخش‌های جدیدی را به ابعاد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مدیریتی شهر بیفزاید و فرصت‌های جدیدی را بدین شکل برای شهرها در مقیاس ملی و فراملی ایجاد کند. فلسفه شهر خلاق، آن است که در هر شهری همیشه ظرفیتی بسیار بیش‌تر از آنچه در وهله اول به تصور می‌آید، وجود دارد. شهر خلاق، از مفاهیم جدید در عرصه مدیریت شهری میباید که با مفاهیم کارآفرینی نیز قرابت معنایی دارد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱). خلاقیت در شهر باعث رهایی از بن‌بست‌های مدیریتی و کلیدی و پیاده‌سازی دو اصل مشارکت و کارآیی که از شاخص‌های اصلی در حوزه حکمروایی شهری می‌باشد، می‌گردد. همچنین، ایده شهر خلاق برای مدیران، برنامه‌ریزان و شهرسازان باعث گسترش افق دید و تحلیل راهکار در مواجهه با مسائل شهر می‌شود و به تنوع علائق و عقاید در پهنه شهر احترام می‌گذارد. در نهایت شهر خلاق باعث ساری و جاری شدن تفکرات شهروندان برای بهتر شدن محیط زندگی و ارتقاء کیفیت زندگی آنان میگردد. بنابراین در راستای تداوم

و افزایش سرعت پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیک شگرفی که کشور ما در سال‌های اخیر داشته است، لزوم توسعه شهرهای فعلی ایران با تأکید بر شهرهای خلاق امری ضروری و حیاتی است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱). ارتباطی قوی بین فضای عمومی و شهر خلاق وجود دارد. افراد خلاق نیاز به فضایی برای زندگی، کار، الهام بخشی و نمایش کارهای خود دارند. با ایجاد فضاهای باثبات و مطمئن برای هنرمندان، افراد و کسب و کارهای خلاق مجبور به جابجایی و مهاجرت نمی‌شوند که خود می‌تواند تهدیدی برای بقاء خلاقیت و نوآوری باشد. بنابراین فراهم کردن فضاهای با ثبات و اطمینان بخش برای این افراد ضروری است. در این میان فضاهای عمومی می‌توانند نقش بسیار مهمی را برعهده داشته باشند (محمدی، ۱۳۸۹: ۱۸). برنامه‌ریزان و طراحان شهری، نقش مهمی در ساخت فرهنگ شهر و ایجاد شرایط برای خلاقیت ایفا میکنند. تصمیمات آنها تأثیر بسزایی بر چگونگی هدایت زندگی ما و ابراز ارزشهای فرهنگی فردی و جمعی مان دارد. تنوع در فضای عمومی بنابه قول جان جاکوبز، مانند یک کلید عمل میکند. وی چهار شرط مهم را در مورد فضای عمومی مشخص نمود که عبارتند از تنوع در فعالیت؛ وضعیت مناسبی از شکل شهری؛ تنوع ساخت و ساز و از همه مهم‌تر توده مردم (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۴). فضای عمومی از مزایا و ویژگی‌هایی برخوردار است که می‌تواند نقش بسیار مهمی در ایجاد شهر خلاق داشته باشد، سرزندگی، تنوع، جذابیت، ارزش اقتصادی و مشارکت و به دنبال آن ارتقای کیفیت زندگی شهروندان (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۵).

مبانی نظری

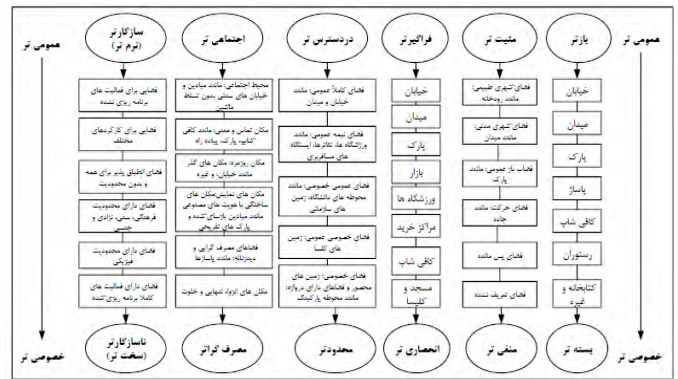
مفهوم سازی فضای عمومی

تعریف جدیدی از فضای عمومی توسط اشرفی و همکاران (۱۳۹۳: ۴۵۹) ارائه شده است که قابلیت شمول به طیف وسیعی از فضاهای شهری را داشته باشد. تعریف ارائه شده به این صورت است: فضای عمومی معاصر، اصطلاحی کلی شامل مکان‌های عمومی، فضاهای عمومی فیزیکی و فضاهای عمومی مدنی است که طیف وسیعی از فضاهای عمومی سنتی (مانند خیابان و میدان) و فضاهای عمومی جدید (مانند پاساژها، کافی‌شاپ‌ها و غیره) را در بر می‌گیرد و مجموعه این فضاها منجر به شکل‌گیری عرصه عمومی شهری می‌شود. میزان عمومیت فضای عمومی، با توجه به شرایط تاریخی جامعه، حکومت سیاسی، شرایط اقتصادی (نیروهای سیاسی و بازار)، سنت‌های فرهنگی و تجربه شخصی از فضا متفاوت است. یک فضای عمومی شهری هر چه بازتر، مثبت‌تر، فراگیرتر، در دسترس‌تر، اجتماعی‌تر و سازگارتر (نرم‌تر) باشد، میزان عمومیت آن نیز بیشتر خواهد بود (اشرفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۶۰).

پردازان شهرسازی معتقدند که فضاهای عمومی شهری بعنوان یکی از اجزای اصلی، نقش با اهمیتی در شهر سالم دارند. این عقیده فراتر از نقش کارکردی فضاهای عمومی است که معطوف به زمانی است که این فضاها، سرمایه اجتماعی را در زمانی که تعاملات اجتماعی زیادی در این مکان‌ها به وقوع می‌پیوندد، افزایش می‌دهند (pasaogullari, Net, 2004). فضاهای عمومی عرصه‌ای جهت بروز نمایشات و جشن‌های فرهنگی (Mitchell, 1996)، واسطه‌ای که هویت‌های خصوصی و گروهی در آن توسعه می‌یابند (Mitchell, 1996)، و عرصه‌ای جهت دسترسی عمومی و تمایزی از فضاهای خصوصی، مورد مباحثه وجدل قرار گرفته است (Berman, 1986. Mitchell, 1996. 1995). اهمیت فضاهای عمومی در مطالعات سیاست‌های شهروندی نیز تاکید شده است، تا جایی که آنرا در جهت عملی شدن سیاست‌های شهری لازم‌الضروری می‌دانند. لفتبور ۲ معتقد است که هر جامعه‌ای در تاریخ خود در این فضاها به کلیه نیازهای متنوع جامعه از تولیدات اقتصادی تا محصولات اجتماعی پاسخ داده می‌شده است (Hayden, 1995, p:19). ما فضا را با دیگران تقسیم می‌کنیم و از این طریق با افرادی که دارای نژاد، مذهب، عقیده و فرهنگ‌های متنوعی هستند همزیستی می‌کنیم (walzer, 1986). علاوه بر این که استفاده از فضاهای عمومی ارزش‌های متعالی اجتماعی نظیر فستیوال‌های مردمی، اجتماعات، وقایع فرهنگی، تظاهرات سیاسی و مکانی (جهت تمرین دموکراتیک مانند آزادی انجمن) را نیز نشان می‌دهند (Aref M, Meyers, 2003).

فضای عمومی و روابط قدرت

گیولیک^۳ (Gulick, 1998: 135-41) با تمرکز بر تجربیات فضا، سه نوع فضای عمومی تعریف می‌کند که معتقد است بسیاری از منتقدان آنها را با هم اشتباه گرفته‌اند: اموال عمومی ۴: تعریف سنتی که حکومت یا دولت به طور رسمی مالکیت فضا را در دست دارند؛ نشانه شناختی ۵: هویت‌های فضایی ساختگی که رقابت برای فضای عمومی و تفکیک و جداسازی در فضای عمومی را تشویق می‌کند؛ عرصه عمومی: فضای اجتماع، که شهروندان می‌توانند به لحاظ اجتماعی یا سیاسی با هم تعامل داشته باشند (Gulick, 1998: 135-41) کیلیان^۶ با توجه به «روابط قدرت 7»، معتقد است که تمام فضاها، چه عمومی و چه خصوصی، تجلی ارتباطات قدرت اند (Kilian, 1998: 115-16). او دو نوع فضای عمومی شهری تعریف می‌کند: فضای عمومی به عنوان «مکان تماس ۸»، و فضای عمومی به عنوان «مکان نمایش 9» (به ترتیب، عرصه عمومی و فضای عمومی نشانه شناختی گیولیک). وی معتقد است منتقدان هر دو نوع فضا، درگیر هر دو فضای عمومی و خصوصی‌اند. در حقیقت او پیشنهاد می‌کند که تمام فضاها هم عمومی محسوب می‌شوند و هم خصوصی و شامل محدودیت‌هایی خواهد از

شکل ۱: الگوی نظری گونه شناسی فضاهای عمومی معاصر با توجه به میزان عمومیت فضا (اشرفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۶۰)

نقش و اهمیت فضاهای عمومی

فضاهای باز در ایجاد حس اعتماد و اطمینان به مردم کمک کرده و باعث افزایش حس همبستگی و تعلق در مردم می‌شوند در حقیقت این فضاها، فراتر از مکان‌هایی صرفاً برای تفریح هستند (Goodman, 1968) به نقل از رفیعیان، (۱۳۸۴: ۳۸). روگرس^۱ معتقد است که امروزه شهرهای بزرگ اغلب توسط فضاهای عمومی وسیع شان شناخته می‌شوند و فضاهای عمومی در مقولاتی نظیر ایجاد تقویت غرور شهری، افزایش گردشگران و سرمایه‌گذاری اقتصادی و کمک در ایجاد سلامتی و بهبود کیفیت زندگی، نیز به شهرها سود رسانده اند (Rogers, 2003) به نقل از رفیعیان، (۱۳۸۴: ۳۸) و نقش عمده‌ای در الگوهای برنامه‌ریزی شهری و اجتماعی کردن محلات دارند. در شهرهای با توسعه شتابان، علیرغم شباهت در خیابان‌های عمومی شهری و ساختارهای مصنوعی ویژه آنها، فضاهای عمومی با تغییر بنیادی در ساختار فیزیکی خود مواجه اند بطوری که معنا و اهمیت این فضاها در اقتضات رشد سریع آنها گم شده و کمیت و کیفیت فضاهای عمومی رو به زوال گذارده است. می‌توان بر این واقعیت تاکید کرد که رشد سریع شهرها، بخصوص در کشورهای در حال توسعه، منجر به زوال عملکردی فضاهای عمومی در نیمه دوم قرن بیستم و به خصوص از اواخر دهه ۱۹۸۰، شده است (رفیعیان، ۱۳۸۴: ۳۵-۴۲). با توجه به نقش عمده‌ای که فضاهای عمومی در توسعه پایدار شهرها ایفا می‌کنند، در ادبیات نوین طراحی و برنامه‌ریزی شهری بر اهمیت احیاء و بازشناسی فضاهای عمومی (Tibbalds, 1992. sorkin, 1992. vernez, 1992. Moudon, 1992. Glazer and lilla, 1987. worpole, 1992) به عنوان مکان‌هایی که تعاملات اجتماعی و تجارب زندگی شهری در آنها رخ می‌دهد (Madanipour, 1992) بصورت مکرر تاکید شده است.

ماهیت و کارکردهای فضاهای عمومی شهری

یک فضای شهری می‌تواند متناسب با نیازهای زمانی و مکانی افراد جامعه، خصلت مطلوب یا نامطلوب پیدا کند. (Golany, 1996) بسیاری از نظریه

6- kilian
7- Power relationships
8- Sites of contact
9- Sites of representation

1-Rogers
2- lefebvre
3- Gulick
4- Public property
5- Semiotic

جدول ۱: مقایسه ویژگی‌های تفکر عادی با ویژگی‌های تفکر خلاق
(Hicks 1991, 43, Bickards, 1990, 18-، حری، ۱۳۸۷، میر کمالی،
۱۳۷۸)

ویژگی‌های تفکر عادی	ویژگی‌های تفکر خلاق
مجموعه آرزوهایی که منطقاً قابل دستیابی هستند	مجموعه آرزوهایی که ممکن است الزاماً قابل دستیابی نباشند.
اصطلاحاتی که برای تمام موقعیت‌ها مناسب است.	اصطلاحاتی که ممکن است الزاماً برای همه موقعیت‌ها مناسب نباشد.
مستلزم تغییرات اندکی است.	مستلزم تغییرات زیادی است.
مقایسه‌هایی که معمولاً منتج به حالت‌های روشن و صریح می‌شود.	مقایسه‌هایی که به آرزوها، تغییرات و اصلاح بیشتر منجر می‌شود.
منطقی و دقیق است.	احتمالاً غیر منطقی و تخمینی است.
به همراه احساس آرامش و اطمینان است.	به همراه احساس سر درگمی، عدم اطمینان، اضطراب، هیجان و ترس است.
هیچ‌گونه یادگیری انجام نمی‌شود و اگر شود اندک است.	یادگیری و تمایل به یادگیری در سطح بالایی است.
از درجه بالایی از درستی برخوردار است.	امکان اشتباه و خطا در آن وجود دارد.
چیزهایی قابل ذخیره، نگهداری یا یادگیری کمی وجود دارند.	چیزهای قابل ذخیره، نگهداری با یادگیری زیادی وجود دارند.

مفهوم سازی شهر خلاق

در رویکردهای نوین به شهر، شهر خلاق، به عنوان یک روش راهبردی در عرصه تفکر برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های شهری مطرح شده است. با توجه به تغییرات بسیار عمیقی که در محیط شهر در حال وقوع است. خلاقیت مسئولین، صاحبان مشاغل و ساکنین شهر، یک عامل حیاتی در حل بسیاری از مسائل شهر به شمار می‌رود. همچنین این رویکرد به چگونگی ورود خلاقانه شهروندان به عرصه‌های مختلف مواجهه با مسائل مرتبط با شهر می‌پردازد (خان سفید، ۱۳۹۱: ۹۲) و در جهت تحقق مولفه‌های اندیشه حق به شهر (حکمرانی شهری، شمول اجتماعی، تنوع فرهنگی در شهر و آزادی‌های اجتماعی و حق دسترسی به خدمات شهری برای تمامی ساکنان شهر) گام برمی‌دارد (رفیعیان و الوندی پور، ۱۳۹۵: ۲۵). فلسفه شهر خلاق آن است که در هر شهری همیشه ظرفیتی بسیار بیشتر از آنچه در وهله اول تصور می‌شود، وجود دارد. این فرصت‌ها می‌توانند دربرگیرنده اقدام‌هایی برای تولید ثروت و افزایش بازده اقتصادی، ارتقای زیبایی‌های بصری در محیط شهری یا حل مسائل اجتماعی باشند (سعیدی، ۱۳۸۴: ۵). شهرهای خلاق شهرهایی هستند که قادرند راه‌های جدیدی برای مشکلات روزمره شان ارائه دهند (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۱). مفهوم دیگر شهرهای خلاق، بر تولیدات فرهنگی متمرکز است (Qurchy, 2012: 7). مفهوم دیگر بر ظرفیت و توانایی شهر بر جذب سرمایه انسانی خلاق تأکید می‌کند (Costa & etal, 2007, 6). بنابراین شهرها به طور فزاینده‌ای از مفاهیم شهر خلاق (Landry, 2008, 35)، طبقه خلاق با تأکید بر اهمیت فرهنگ و هنر در بافت

نظر دسترسی یا فعال بودن و صریح یا ضمنی بودن می‌شوند (Kilian, 1998: 115-16).

فضای عمومی از منظر فراگیری یا محروم سازی

فرانک و استیونز (Franck and Stevens, 2007: 23) با استفاده از اصطلاح «سازگاری در استفاده 1»، استدلال می‌کنند که «نرمی ۲» و «سفتی 3» فضا وابسته به شرایطی است که از پیوند ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی فضا پدیدار می‌شود. بنابراین فضای نرم انطباق‌پذیر و بدون محدودیت است و برای کارکردهای مختلفی استفاده می‌شود، به علاوه، بدون فکری برنام‌ریزی می‌شود. فضای سخت در مقابل ثابت است، به لحاظ فیزیکی دارای محدودیت بوده یا در اصطلاح انواع فعالیت‌هایی که آنجا می‌تواند اتفاق بیفتد، کنترل شده است (Franck and Stevens, 2007: 23).

خلاقیت

خلاقیت محصولی از ایده‌های جدید تخیلی است که شامل نوآوری رادیکال و یا راه‌حلی برای یک مشکل و همچنین یک فرمول رادیکال از مشکلات است (شهبان و رهگذر، ۱۳۹۱: ۳۴). مفهوم خلاقیت اساساً ریشه در ویژگی‌های انسانی دارد که جنبه‌های روان‌شناسانه و عصب‌شناسانه آن کاملاً در علوم مرتبط با آن به ویژه روان‌شناسی تعریف و تشریح شده است. (Pratt, 2008, 8) و باعث منحصربه‌فرد شدن ویژگی‌های مکانی می‌شود. (Pratt, 2010, 15) بنابراین خلاقیت در ساختار مفهومی ایده شهر خلاق ابعاد فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی و روان‌شناسانه را همه با هم دارد و حائز معنایی بسیط و چند بعدی است (Patt, 2009, 12).

ویژگی‌های فرد و تفکر خلاق

پرینس ۴ بین ویژگی‌های تفکر خلاق ۵ و عادی ۶ تفاوت‌هایی قائل است (جدول ۱).

- 4 -Princ
- 5 - Creative Thinking
- 6 - Normal thinking

- 1 - Adaptability in use
- 2 - Looseness
- 3-Tightness

شهر بند محسوب می‌شوند (رفیعیان والوندی پور، ۱۳۹۵: ۲۶) مفهوم حق به شهر، شامل تعلق یافتن شهر به شهروندان و مشارکت آنان در امور شهری است. از این رو مهمترین مقولات پیش روی این مفهوم در خلق فضای شهری باکیفیت شامل حکمرانی شهری؛ شمول اجتماعی؛ تنوع فرهنگی در شهر و آزادی های اجتماعی و حق دسترسی به خدمات شهری برای تمامی ساکنان شهر است (رفیعیان والوندی پور، ۱۳۹۵: ۲۶).

مدلهای شهر خلاق و فضای عمومی

جین جیکوبز ۳ در سال 1961 در کتاب مرگ و زندگی شهرهای آمریکایی، پنج معیار را برای مطلوبیت محیط بیان میکند (جیکوبز، 1388 به نقل از رفیعیان، ۱۳۹۱: ۳۷). ملحوظ داشتن فعالیت های مناسب پیش از توجه به نظم بصری محیط، استفاده از کاربردی مختلط چه به لحاظ تنوع استفاده و چه از نظر حضور ابنیه با قدمتهای مختلف در یک ناحیه، توجه به عنصر خیابان، نفوذپذیر بودن (قابل دسترس بودن) بافت و اختلاط اجتماعی و انعطاف پذیر بودن فضا. کوپن لینچ 4 در سال 1981 ارتقاء کیفیت زندگی شهری را در گرو پنج معیار و دو فوق معیار اعلان میدارد (لینچ، 1381 به نقل از رفیعیان، ۱۳۹۱: ۳۷). سر زندگی: امکان بقای زیست شناختی و جامعه شناسی انسان در محیط شهر، معنی: نقش انگیزی ذهنی و معنادار بودن مکان های شهری، دسترسی: سهولت نفوذ فیزیکی به بخش های مختلف بافت شهری، کنترل و نظارت: فراهم بودن امکان انتخاب و مداخله شهروندان در امور مرتبط با مدیریت و استفاده از عرصه همگانی، سازگاری: انطباق فرم شهری با فعالیت های گوناگون و رفتارهای مختلف، کارایی: کارا بودن هر یک از معیارهای فوق با توجه به هزینه، عدالت: پرداخته شدن هزینه معیارها از طریق سازمان یا طبقه اجتماعی که باید برای آن هزینه کنند. همچنین به دنبال این صاحب نظران، یان بنتلی 5 و همکارانش، در کتاب محیط های پاسخده، هفت معیار را برای ایجاد محیط های پاسخده بیان کرده اند (بنتلی و همکاران، 1382): نفوذپذیری، گوناگونی، خوانایی، انعطاف پذیری، تناسبات بصری، معنای حسی، رنگ تعلق. که در سال 1990 به دلیل نارسایی و کمبود مفاهیم در این عوامل، یان بنتلی سه معیار دیگر را به این عوامل افزود: کارایی در مصرف انرژی، نگهداری از اکوسیستم ها، پاکیزگی (به حداقل رساندن آلودگی هوا) در سال 2000، در کتاب «به کمک طراحی»، کاری از وزارت محیط، حمل و نقل و مناطق و کمیسیون معماری و محیط مصنوع، مفاهیمی به عنوان اهداف عملیاتی طراحی شهری بیان شده است که به دلیل تاثیر گذاری به افراد، محرکهای فکری نیز نامیده شده اند. این مفاهیم که به نوعی بیان کننده کیفیت های مورد توجه در طراحی شهری می باشند عبارتند از: (DETER, 2000): هویت، تداوم محصوریت، کیفیت عرصه همگانی، سهولت حرکت، خوانایی، تطابق، تنوع. در همین زمینه، طبق مطالعات انجام گرفته توسط PPS بر روی بیش از 1000 قطعه فضای عمومی شهری در کشورهای مختلف دنیا، چهار عامل اساسی برای سنجش مطلوبیت فضاهای عمومی شهری مطرح شده اند که به دلیل اهمیت و ارزش شان « عوامل کلیدی ۶ » نامیده شده اند، که هر کدام از این عوامل خود دارای زیر

های شهر استفاده می کنند (Cook & Lazeretti, 2008, 65). در واقع متغیر های شهر خلاق عبارت است از فناوری، استعداد و سطح تحمل که در بین طبقه خلاق بسیار پر اهمیت و بارز تر می باشند (Florida, 2002: 46). شهر خلاق یک مجتمع شهری را توصیف میکند که بر مبنای یک زیر ساختی فرهنگی و اجتماعی محکم بنا شده است (توکلی و حسن پور، ۱۳۹۲: ۱۱). هدف شهر خلاق، مشتمل بر جذب نهادها، افراد و شرکت های خلاق در فعالیت های مرتبط با شهر و همچنین ایجاد زمینه درک و همچنین ایجاد زمینه درک شهر به عنوان یک پدیده خلاق است (خان سفید، ۱۳۹۱: ۸). تغییر پارادایمی از مدیریت و حکومت شهری به حکم روایی شهری و نیز نقش قانونی اجتماع محلی در شکل گیری شهر خلاق که خود مظهر حضور و فعالیت و بالفعل شدن استعداد های اجتماع محلی و همه بازیگران در عرصه توسعه و اداره شهری است موثر بوده است (قربانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱). در واقع شهر خلاق، قدرت را از مسولان، مدیران و نهادها به سرمایه اجتماعی و شهروندانی منتقل می کند که باید فعالانه در فرایند برنامه ریزی شرکت کنند و ایده های مورد نظرشان را در ساخت، طراحی، حمل و نقل و... به کار ببندند (Deffner, Vlachopoulou, 2011, 11).

جدول ۲: چارچوب شکل گیری شهر خلاق

شاخص های شهر خلاق		زیر ساخت های شهر خلاق		ارکان شهر خلاق	
ابتکار	انعطاف پذیری	بسترهای دانش	مردم		
خطر پذیری	مشارکت و امکانات محلی	صنعت-صنایع با فناوری بالا	بنگاه های اقتصادی		
تکنولوژی	رهبری	بسترهای اجتماعی	فضا		
استعداد	مداراگری	هنر و فرهنگ	پیوندها و ارتباطات		
زیر ساخت های پشتیبان خلاقیت	دارایی هاومیراث فرهنگی	چشم و آوازه	انداز		
کیفیت زندگی					

منبع: (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۱)، (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۵)، (شفیعی (Acs and Megyesi 2009; Bowen, Moesen, and Sleuwaegen 2008; Correia and da Silva Costa 2014; Florida 2002, 2011; Florida and Tinagli 2004; Kern and Runge 2009; Kloudova and Stehlikova 2010; van der Spoel et al. 2015)

مفهوم حق به شهر

مفهوم حق به شهر^۱ که برای اولین بار در سال 1968 توسط هنری لوفور^۲ طرح شد، پارادایمی نظری و عملی است که از پتانسیل لازم جهت ارزیابی رادیکال سیاست های شهری برخوردار است. حق به شهر ابزار لازم برای ایجاد تغییرات شهری و خلق شهری است که تمامی ساکنانش، شهروند و نه

4- Kevin Linch
5 - Yan Bently
6 - Key factors

1-Right to the city
2-Henri lefbvre
3 -Jin Jikobz

محیط را مبنای تحلیل قرار میدهد. در این نظریه ادراک، بخشی متقابل به حساب آمده است که در آن محیط، مشاهده گر و ادراک وابستگی متقابل دارند. ویلیام اتیلسن ۹ فرآیند را اینگونه تعریف میکند «ادراک بخشی از فرآیند زندگی است که به وسیله هر یکی از ما، دیدگاهی نظری خاص، برای خود جهانی را تصور میکنیم که در آن... نیازهای ما ارضا می شود». اپیلارد در این اساس، اطلاعات ادراکی را به سه دسته تقسیم کرده است: اطلاعات عملی، اطلاعات استنباطی و اطلاعات پاسخگو (لنگ، 78: 1386).

مدل کرمونا¹⁰: مدل دیگری که از کیفیات محیطی ارائه شده است، مدلی است که در کتاب *Urban spaces, Public places* آن پرداخته شده، که متیو کرمونا در آن ۶ وجه مختلف کیفیت های محیط شهری مطلوب را بیان میکند. این مولفه ها عبارتند از: **مولفه کالبدی:** بیانگر کیفیت هایی است که به کالبد محیط مربوط میباشند **مولفه ادراکی:** ادراک، شامل جمع آوری، سازماندهی و حس کردن محیط است. **مولفه اجتماعی:** شامل کیفیت های مثبت و منفی یک فضا از لحاظ اجتماعی است. **مولفه بصری:** لذت دیدن فضاهای شهری از عوامل تاثیرگذار بر ادراک و فهمیدن است. **مولفه عملکردی:** از مهمترین کیفیت های یک فضای شهری خوب قابل دسترس بودن آن برای تمامی گروه هاست. همچنین وجود عملکردهای متنوع و آزادی فعالیتهای اجتماعی قابل قبول نیز از موارد دیگری است که موجب ارتقاء عملکرد محیط شهری میشود. **مولفه زمانی:** استفاده از چرخه های فعالیتی و زمانی همچون زندگی در روز، شب و فصول مختلف، در بهره گیری از فضاها، به طرح کمک میکند.

تحلیل و تطبیق رویکردها

با توجه به (جدول ۳) کیفیت اصلی و با اهمیت قابل برداشت میباشد که بنا به مفاهیم مختلفی که توسط صاحب نظران ارائه شده است، جامع ترین عبارت برای درک و استفاده از این مفاهیم مشترک به کار رفته است. این کیفیت ها عبارتند از: کیفیت سازگاری: مطلوبیت فعالیتهایی موجود در فضا و عملکرد خود فضا نشان از بهره مندی مناسب آن فضا از این کیفیت دارد. کیفیت نفوذپذیری: دسترسی به فضا (فیزیکی و بصری) و دسترسی به عملکردهای فضا از شروط اولیه قابل استفاده بودن یک فضا می باشد که بر مطلوبیت فضا تاثیر گذارند. کیفیت تنوع و گوناگونی: تنوع فعالیتی و تنوع فضایی از عواملی است که بر جاذبه محیط می افزاید و امکان حضور هرچه بیشتر افراد در آن را افزایش میدهد. کیفیت سرزندگی: امکان حضور افراد مختلف، از قشرها و سنین متفاوت، به مطلوبیت و سرزندگی هرچه بیشتر فضاهای شهری می افزاید. حضور متداوم افراد امکان برخوردها و تعاملات اجتماعی را افزایش داده و این عاملی بر پویایی فضا است. عوامل تاثیرگذار بر حضور افراد و تداوم این حضور، در اجتماعی بودن فضا موثرند. کیفیت انعطاف پذیری: امکان تغییرات در فضا با توجه به نیازهای افراد و همچنین امکان تغییرات در عملکردهای موجود در فضا، از ویژگیهای مثبت فضاهای شهری

کیفیت هایی است که به دلیل وابستگی شان به عوامل کلیدی، نام «عوامل درونی ۱» بر آنها نهاده شده است (pps.org, 2009): (دسترسی و ارتباطات، آسایش و تصویر ذهنی، کاربریها و فعالیتهای اجتماعی بودن) با توجه به چند نظریه ای که بیان شد میتوان به یک دسته بندی کلی از کیفیت های محیطی دست یافت که الگوی کاملی برای بررسی مطلوبیت فضاهای عمومی شهری باشد (رفیعیان، ۳۷: ۱۳۹۱). در ادامه پس از بیان مدل های موجود در زمینه «یک فضای شهری مطلوب» میتوان انطباقی میان الگوی استخراجی و مدل های پیشنهادی صاحب نظران انجام داد تا به نتیجه مطلوبی در جهت دستیابی به بهترین مدل برای مطالعه فضاهای شهری و طراحی مطلوب برای آن، دست یافت.

زمینه های مفهومی رویکردها

چهار مدل عام در این زمینه عبارتند از: مدل لنگ، مدل کانتر، مدل اپیلارد و مدل کرمونا و همکاران.

مدل لنگ^۱: لنگ بر اساس سلسله مراتب نیازهای انسانی که توسط مازلو^۳ بیان شده است، کیفیت های محیط را به ۶ قسمت دسته بندی کرده است: کیفیت هایی که نیازهای ایمنی و امنیت انسان را برطرف می سازند، کیفیت هایی که نیاز به عزت و حرمت را برطرف می سازند، کیفیت هایی که نیاز به خودشکوفایی را برطرف می سازند و کیفیت هایی که نیاز به ادراک و زیبایی را برطرف می سازند (پاکزاد، 1385: 33). از جمله اشخاصی که محیط شهری را از دیدگاه نیازهای انسان مورد بررسی قرار داده است، آندره گوتن ۴ می باشد. آگوتن احتیاجات بشر را به دو دسته نیازهای جسمانی و نیازهای روحی روانی، دسته بندی میکند (گوتن، 33: 1358).

مدل کانتر^۵: بر اساس مدل کانتر که به مدل مکان شهرت دارد، محیط شهری به مثابه یک مکان متشکل از سه بعد در هم تنیده کالبد، فعالیت و تصورات است. به عبارت دیگر با اقتباس از نظریه مکان کانتر میتوان گفت: کیفیت محیط شهری عبارت است از: برآیند سه مولفه که هر یک از آنها متکفل برآورده ساختن یکی از کیفیت های سه گانه «کالبدی»، «فعالیتی» و «تصورات» محیط شهر است. قبل از کانتر، مولفه های مکان توسط «رلف 6» در کتاب «مکان و بی مکانی» به صورت سه مولفه کالبد، فعالیت و معنی ارائه شده است (رفیعیان، ۳۸: ۱۳۹۱).

مدل گلکار⁷: به این ترتیب که از ترکیب ابعاد چهارگانه محیط، کالبد، فعالیت و تصورات، اکوسیستم، سه مولفه «کیفیت عملکردی»، «کیفیت تجربی-زیبا شناختی» و «کیفیت زیست محیطی» به مثابه نیروهای شکل دهنده کیفیت کلی طراحی شهری یک مکان استنتاج میشود (گلکار، 53: 1380).

مدل اپیلارد⁸: دونالد اپیلارد، طرفدار رویکرد کنش متقابل ادراک بود. نظریه کنش متقابل به نقش تجربی ادراک تاکید دارد و رابط های پویا میان فرد و

- 1 - Internal factors
- 2 - lang
- 3 - Mazlo
- 4 - Andre Goten
- 5 - Kanter

- 6 - Rolf
- 7 - Golkar
- 8 - Apilard
- 9 - Vilyam Etelsen
- 10 - Kermuna

جدول ۳: تدقیق مولفه های کیفی محیط و بازشناسی مفاهیم مشترک (ماخذ: نگارندگان)

جیکویز	ملحوظ داشتن فعالیت‌های مناسب پیش از توجه به نظم بصری محیط	نفوذ پذیری توجه به خیابانها	استفاده از کاربریهای مختلط به لحاظ تنوع	اختلاط اجتماعی	انعطاف پذیری	خوانایی	تناسبات بصری	پایداری	کارایی
لینچ	-	دسترسی	-	سرزندگی کنترل و نظارت	سازگاری	معنی	-	-	کارایی عدالت
بنتلی وهمکاران	-	نفوذ پذیری	گوناگونی	-	انعطاف پذیری	رنگ تعلق خوانایی حس مکان	تناسبات بصری	کارایی در مصرف انرژی نگهداری از اکوسیستم پاکیزگی	-
By design	-	سهولت حرکت	تنوع	کیفیت عرصه همگانی	سازگاری و تطابق	خوانایی هویت	تداوم و محصوریت	-	-
p.p.s	کاربریها و فعالیت ها	دسترسی و ارتباط	-	اجتماعی بودن	-	تصویرذهنی و آرامش	-	-	-
دیدگاه مفاهیم مشترک	سازگاری عملکردی	نفوذ پذیری	تنوع و گوناگونی	اجتماع پذیر بودن	انعطاف پذیری	بامعنا بودن	تناسبات	پایداری	کارایی

جدول ۴: مقایسه تطبیقی مدل های کیفی موجود (ماخذ: نگارندگان)

مدل	کیفیت	سازگار	نفوذ پذیری	گوناگونی	انعطاف پذیری	سرزندگی	خوانایی	تناسبات بصری	پایداری	کارایی	اعتقاد-مذهب حکومت نوع تفکر
لنگ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-
اپیلارد	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-
کانتر	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	-	-	-
کرمونا	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
									زمانی		-

بحث و نتیجه گیری

ارائه مدلی جدید جهت بررسی خلاقیت فضای عمومی شهری با اینکه شهرها از ترکیب فضاهای عمومی و خصوصی تشکیل شده اند، آنچه مسئول هویت و معنا در شهر است، فضاهای عمومی است. امروزه درباره فضا زیاد گفته شده است، اما همه آنها متقاعدکننده نیست. (O'Meara, 2007: 1 به نقل از نوربری-شولتز: 85: 1384) هم معتقد است که شکل گیری هر فضای شهری خلاق و رسیدن به مولفه های حق به شهر به چیزی بیش از هم نشینی صرف و ساده نیاز دارد. بنابراین فضایی که در یک شهر اسلامی به وجود می آید با فضایی که در تمدن یونان و روم شکل می گیرد متفاوت خواهد بود؛ چرا که ماهیت این تمدن ها با هم متفاوت است. تحولات ناشی از مدرنیته و جهانی شدن، ماهیت فضاهای شهری را بیش از پیش دگرگون کرده است. درست است که این دگرگونی ها در بعضی جهات ممکن است حالت یکنواختی در کشورهای مختلف داشته باشد، ولی باز هم نمی توان از یک الگوی یکسان فضای عمومی خلاق برای کشورهای مختلف

است. همچنین امکان استفاده در موقعیتهای متفاوت و ساعات مختلف شبانه روز نیز نشان از انعطاف پذیری فضا دارد. کیفیت خوانایی: وضوح فضاهای شهری و امکان نقش پذیری آن بر ذهن ناظرین و حاضرین، از ویژگیهایی است که بر حس مکان و حس تعلق افراد به فضا تاثیرگذار است. کیفیت تناسبات بصری: ابعاد و اندازه فضا، شکل فضا، رابطه میان ابعاد فضا بر ادراک انسان از آن فضا و حس مثبت یا منفی افراد از فضا تاثیرگذارند. کیفیت پایداری: استفاده بهینه از عوامل محیطی و عدم تاثیر منفی طبیعی و منابع اولیه مورد نیاز انسان از موارد قابل توجه در محیط زندگی انسان بویژه فضای مورد استفاده توسط عموم می باشد. عدم آلودگی محیط، استفاده بهینه از انرژی و توجه به اکوسیستم ها و عدم صدمه رسانی به آنها، از موارد موثر به پایداری یک محیط می باشند. کیفیت کارایی: کارا بودن هر یک از معیارهای فوق و در نتیجه کارا بودن فضا، امکان استفاده افراد را بدون منع و شرط فراهم می سازد. از سوی دیگر امکان سنجش کارایی محیط (هزینه-فایده) امکان شناسایی و ایجاد محیط های مطلوب را افزایش می دهد.

منابع

- عظیمی دوبخشری، ناصر، (۱۳۴۸۴)، «برنامه ریزی منطقه ای: شهر و انباشت سرمایه»، نشر نیکا، مشهد چاپ اول، ص 256.
- قربانی، رسول و همکاران، (۱۳۹۲)، «شهرهای خلاق، رویکردی فرهنگی در توسعه شهری»، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال سوم، شماره یازدهم، بهار ۱۳۹۲، صص ۱-۱۸.
- کلانتری، محسن و رجایی، سید عباس و فتوحی، باقر، (۱۳۹۵)، «تحلیلی بر برخورداری کلان شهرهای ایران از شاخص های شهر خلاق»، پژوهش های جغرافیایی برنامه ریزی شهری، دوره ۴، شماره ۴، زمستان، صص ۶۱۲-۵۸۷.
- کلانتری، بهرنگ و همکاران، (۱۳۹۱)، «فضای جمعی و شهرخلاق»، مجله منظر، شماره ۱۹.
- گلکار، کوروش، (1378)، «کندوکاوی در تعریف طراحی شهری»، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- گلکار، کوروش، (1380)، «مولفه های سازنده کیفیت در طراحی شهری»، نشریه صفا شماره 32.
- گوتن، آندره، (1358)، «شهرسازی در خدمت انسان»، ترجمه هوشنگ ناقدی، انتشارات دانشگاه ملی.
- لنگ، ج. (1386)، «آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در محیط»، ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران.
- لینچ، کوین، (1381)، «تئوری شکل خوب شهر»، ترجمه سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران.
- محمدی، کمال و معیدفر، محسن، (۱۳۸۹)، «یادداشت بر شهر خلاق»، ماهنامه پژوهشی و آموزشی شهرداری ها، سال یازدهم، شماره ۱۰۰.
- مرکز آمار ایران (1395)، خلاصه آمار جمعیتی ایران در سال 1395، تهران: مرکز آمار ایران.
- معیدفر، سعید (1390)، بسیاری از آسیبهای اجتماعی ما به سر حد مسائل اجتماعی رسید هاند، دومین همایش ملی آسیبهای اجتماعی ایران، تهران: انجمن جامعه شناسی ایران.
- میرکمالی، محمد، (۱۳۷۸)، «تفکر خلاق و باروری آن در سازمانهای آموزشی» مجله روانشناسی و علوم تربیتی ۲.
- نوربرگ، شولتز، (1384)، «گریستین، مفهوم سکونت به سوی معماری تمثیلی»، ترجمه امیر یاراحمدی، انتشارات آگه، چاپ دوم، تهران، 219 ص.
- هاروی، دیوید، (1988)، «جغرافیای قدرت طبقاتی»، در مجموعه مقالات: مانیفست پس از 150 سال، ترجمه حسن مرتضوی، انتشارات آگه، تهران، چاپ اول.
- ابراهیمی، مهران، (۱۳۸۷)، «نشست شهر خلاق: مفاهیم، سیاست ها، مطالعه موردی از شهرهای موفق و ناموفق»، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، تیرماه، فرهنگسرای نیاوران، تهران.
- اشرفی، یوسف، پوراحمد، احمد و رهنمایی، محمدتقی و رفیعیان، مجتبی، (۱۳۹۳)، «مفهوم سازی و گونه شناسی فضای عمومی شهری معاصر»، پژوهش های جغرافیایی برنامه ریزی شهری، دوره ۲، شماره ۴، صص ۴۳۵-۴۶۴.
- بنتلی، یان، (1382)، «محیط های پاسخده»، ترجمه: مصطفی بهزادفر، تهران، مرکز انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- پاکزاد، ج. (1385)، «مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری»، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری، دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری.
- توکلی، هانیه و وحسن پور، حسین، (۱۳۹۲)، «بررسی معیارهای شهر خلاق با تاکید بر توسعه پایدار شهری نمونه موردی: پیرانشهر»، اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار تهران.
- حری، عباس، (۱۳۸۷)، «نشست تخصصی تفکر انتقادی به مناسبت بیست و یکمین سال برگزاری نمایشگاه کتاب تهران»، ۱۹ اردیبهشت.
- خان سفید، مهدی، (۱۳۹۱)، «مدیریت شهری و شهرخلاق»، فصلنامه منظر، شماره ۱۹، صص ۹۵-۹۲.
- ربانی خورسگانی، علی و ربانی، رسول و ادیبی سده، مهدی و مودنی، احمد، (1390)، «بررسی نقش تنوع اجتماعی در ایجاد شهرهای خلاق و نوآور مورد مطالعه: شهر اصفهان»، مجله جغرافیا و توسعه، شماره 21.
- رحیمی، م. م. مدلی، م. داهها، فلاح زاده، ع. (۱۳۹۲)، «شهرخلاق (مبانی نظری و شاخص ها)»، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران.
- رفیعیان، مجتبی و سیفایی، مهسا، (1384)، «فضاهای عمومی شهری: بازنگری و ارزیابی کیفی»، نشریه هنرهای زیبا، شماره 23.
- رفیعیان، مجتبی و تقوایی، علی اکبر و خادمی، مسعود و علی پور، روجا، (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی رویکردهای سنجش کیفیت در طراحی فضاهای عمومی شهری»، نشریه علمی-پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، صص ۳۵-۴۳.
- رفیعیان، مجتبی و والوندی پور، نینا، (۱۳۹۵)، «مفهوم پردازی اندیشه حق به شهر، در جستجوی مدلی مفهومی، مجله جامعه شناسی ایران، دوره شانزدهم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۴، صص ۲۵-۴۷.
- رهبری، لادن، شاریپور، محمود (1393)، جنسیت و حق به شهر: آزمون نظریه لوفور در تهران، مجله (1)، 141-116، جامعه شناسی ایران، 14.
- زرقانی، سیدهدای و اسکندران، منصوره، (۱۳۹۴)، «بررسی و ارزیابی شهر مشهد بر اساس شاخصهای شهر خلاق»، هفتمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تاکید بر راهبردهای توسعه شهری.
- سعیدی، هادی، (۱۳۸۹)، «شهر خلاق»، مجله شهرداریها، شماره 100، صص ۱۱-۵.
- شفیعی، زاهد و فرخیان، فیروزه و میرقد، لیلیا، (۱۳۹۳)، «اصفهان به عنوان شهرخلاق صنایع دستی با رویکرد توسعه گردشگری»، جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال دوازدهم - شماره ۴۳.
- شهابیان، پویان و عرفانه رهگذر، (1391)، «پیوند محیط خلاق با شهر»، فصلنامه منظر، شماره ۱۹، صص ۴۰-۳۴.

- Acs, Z. J., & Megyesi, M. I. (2009). Creativity and industrial cities: A case study of Baltimore. *Entrepreneurship and Regional Development*, 21(4), 421-439.
- Arefi M; Meyers w, 2003, What hs public about space: The case of Visakhapantam, India, *Cities*, Vol. 20, no. 5, p331-339.
- Bowen, H. P., Moesen, W., & Sleuwaegen, L. (2008). A Composite Index of the Creative Economy. *Review of Business and Economics*, 4, 375-397.
- Brown, A., & Kristiansen, A. (2009), *Urban Policies and the Right to the City; Rights, responsibilities and citizenship*. UN-HABITAT and UNESCO.
- Bickards, Tudor. (1990). "Creativity and problem solving at work". England: Gower Publishing company.
- Berman, M., 1986, Take it to the streets: Conflict and community in public space, *Dissent* 479-485.
- Calthrope, P., 1993, *The next American Metropolis*, Princeton Architectural Press, New York.
- Carmona, M.; de Magalhaes C.; Leo H.; (2008). *Public Space: The management dimension*, Routledge
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. and Tiesdell, S. (2003) *Public Spaces Urban Spaces: The dimension of urban design*. 1st edn. London, Architectural Press.
- Carmona, Matthew and Heath, Tim (2003), *Public places, Urban spaces*. Architectural press.
- Correia, C. M., & da Silva Costa, J. (2014). Measuring Creativity in the EU Member States. *Investigaciones Regionales*, 30, 7-26.
- Cooke, P. And Lazzeretti, L., *Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development*, Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar, 2008, p62.
- Deffner, A. and Vachopoulou., *Creative city: a new challenge of strategic urban planning*, http://www.sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa11/e110830aFinal01584_2011_p13.
- DETRT(2000), *By Design, Urban design in Planning System: towards better practice*. Commission for Architecture & Built Environment. London.
- Franck, K.; Stevens, O.; (2007). *Loose Space: Possibility and Diversity in Urban Life*, London, Routledge.
- Florida, Richard (2002): *The Rise of the Creative Class. And how it's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York, N.Y.: Basic Books.
- Gehl, Jan, 1987, *Life between Buildings*, van Nostrand Reinhold.
- Golany, G., 1996, *Geo-Space urban design*, John Wiley and son, New York.
- Goodman, W., 1968, *Principles and practice of urban planning*, International City Managers Association, Washington.
- Gulick, J.; (1998). the "disappearance" of public space: an ecological Marxist and Lefebvrian approach' in A. Light and J. Smith (eds) *The Production of Public Space*, Oxford, Rowman and Littlefield.
- Hayden, D., 1995, *The power of place :Urban Landscapes as Public History*, MIT press, Cambridge, Mass.
- Hicks, Michael J. (1991). "problem solving in business and management". London: chapman and Hall.
- Kern, P., & Runge, J. (2009). 12. KEA briefing: towards a European creativity index. *Measuring Creativity*, 191.
- Kilian, T.; (1998). 'Public and private, power and space', in A. Light and J.M. Smith (eds) *Philosophy and Geography II: The Production of Public Space*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield.
- Kloudova, J., & Stehlikova, B. (2010). Creativity Index for the Czech Republic in Terms of Regional Similarities and Geographical Location. *Economics and management*, 15(1), 100-109.
- Landry, Charles (2008): *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*. 2nd. Edition. Near Stroud: Comedia.
- Lefebvre, H., 1991, *The production of Space*, Blackwell, Oxford.
- Lopes, M.N. and Camanho, A.S. (2012). *Public Green Space Use and Consequences on Urban Vitality: An Assessment of European Cities*, Springer Science+Business Media B.V., pp 1-17.
- Madanipour, A., 1992, *Design of urban space: A Inquiry into a socio-spatial process*, West Sussex.
- Mitchell, D., 1996, Introduction: Public space and the city, *Urban Geography* 17(2), 127-131.
- Michel, Larice, (2007), *The Urban Design Reader*. Routledge. New York.
- O'Meara, S. (2007). *Space and Muslim Urban Life: At the Limits of the Labyrinth of Fez*, first published 2007, by Routledge, simultaneously published in the USA and Canada, 2007.
- Pratt, A. C. (2008) *Creative cities: The cultural industries and the creative class*, *Geografiska Annaler: Series B. Human Geography*, 90 (2), 107-117.
- Pratt, A. C. (2009b) *Policy transfer and the field of the cultural and creative industries: learning from Europe?* In L. Kong & J. O'Connor (Eds.), *Creative economies, creative cities: Asian-European perspectives* (pp. 9-23) Heidelberg, Germany: Springer.
- Pratt, A. C. (2010) "Creative cities: Tensions within and between social, cultural and economic development, A critical reading of the UK experience," *City, Culture and Society*, 1 (1), 13-20.
- Pasaogullari, N.; Doratil, N., 2004, *Measuring accessibility and utilization of public spaces in Famagusta*, *Cities*, Vol. 21, No. 3, p. 225-232.
- Punter, J. and Carmona, Matthew, (1997) *The Design dimension of Planning/E & FN SPON*.
- Qurchy, m., 2012, *creative city, perspective magazine*, number 19, p 7.
- Rogers, W., 2003, *The excellent city park system*, In *What Makes it Great and how to Get There*, (ed) p Hamik. The Trust for Public Land :pub, Washington, DC.
- Scott, A J. (2006) "Creative cities: conceptual issues and policy questions," *Journal of Urban Affairs*, 28 (1), 1-17.
- Tibbalds, F., 1992, *Making people Frindly Tomns: Improving the public Envirements in Towms and Cities*, Longman Press, Harlow, Essex.
- Tradif, Twilz. And Sternberg, Robert J. (1989). "What Do we know about Creativity? In the Nature of creativity". Cambridge: Cambridge university press.
- Van der Spoel, E., Rozing, M. P., Houwing-Duistermaat, J. J., Eline Slagboom, P., Beekman, M., de Craen, A. J. M., ... van Heemst, D. (2015). Association analysis of insulin-like growth factor-1 axis parameters with survival and functional status in nonagenarians of the Leiden Longevity Study. *Aging*, 7(11), 956-963.
- Van Melik, R.; Van Aalst, I.; van Weesep, J.; (2007). Fear and fantasy in the public domain: the development of secured and themed urban space. *Journal of Urban Design*, 12 (1), pp. 25 - 42.
- Walzer, M., 1986, *pleasures and Costs of Urbanity*, *Dissent* 33(4) 470-475.